

**Психологічні особливості навчання старшокласників
як одна з вимог конструювання змісту підручника
з іноземної мови**

О. М. Коротков,

науковий співробітник,

Інститут педагогіки НАПН України

e-mail: sfl2005@mail.ua

Постановка проблеми. Сучасна система навчання іноземних мов дає можливість застосовувати *комунікативно-діяльнісний підхід* до оволодіння мовами як важливим засобом міжкультурного спілкування, до усвідомлення учнями особливостей культури народів, мови яких вивчаються, власної національної культури [4, 8]. Глобалізація суспільства, потреба особистості в швидкій адаптації до умов полікультурного світу, який весь час змінюється, посилює інтерес до мовної освіти як важливого інструменту життєдіяльності людини в полікультурній та мультилінгвальній спільноті людей. Мовна освіта є важливим засобом, який формує свідомість особистості та її здатність бути соціально мобільною в суспільстві, сприяє веденню діалогу культур у світі, що глобалізується, навколо розв'язання різноманітних проблем. Нові освітні реалії передбачають формування філософії сучасного європейця — «навчання упродовж життя», яка дає усвідомлення необхідності самоосвітньої діяльності особистості та його готовності опановувати нові знання, у тому числі вивчати нові мови [6]. Успішне досягнення цієї мети залежить від диференційованого врахування *психологічних особливостей* кожної дитини не лише в процесі навчально-виховної діяльності, а й під час підготовки *навчальних посібників і матеріалів*.

Аналіз останніх досліджень. У контексті дослідження суттєве значення мають роботи вітчизняних і зарубіжних науковців, де обґрунтовуються психологічні особливості навчання іноземних мов учнів старшої школи (Бім І. Л., Божович Л. И., Волков Б. С., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В.); психологія мотивації та її компоненти (Занюк С. С.); практичні поради для вчителів по роботі зі старшокласниками (Маркова А. К., Матис Т. А., Орлов А. Б.) та лінгводидактичні засади навчання іноземних мов учнів основної школи (Басай Н. П., Полонська Т. К., Редько В. Г., Федусенко Ю. І.). Ними були висвітлені окремі психолого-фізіологічні зміни особистості старшокласника, його емоційні властивості тощо.

Мета статті – дослідити психологічні особливості оволодіння іноземними мовами учнями старшої школи в контексті конструювання змісту підручника з іноземної мови.

Основна частина. За свідченнями психологів [3, 11], юнацький вік – дуже відповідальний етап розвитку в житті учня старшого шкільного віку. Відбуваються суттєві зміни його особистості, а саме: завершення фізичного дозрівання старшокласника, психологічне та соціальне дорослішання, бурхливе зростання його самосвідомості, формування світогляду, вибір професії та початок вступу в доросле життя. Окрім того, у цьому віці виникають значні труднощі, пов'язані з інтенсивним навчальним навантаженням та емоційним напруженням.

Одним із найважливіших психологічних процесів у юнацькому віці є становлення самосвідомості та стійкого образу «Я», відкриття власного внутрішнього світу [11]. Цей процес відбувається протягом усього цього вікового періоду та виявляється у значних змінах самосвідомості, а саме: когнітивної та емоційної її складників, системі саморегуляції особистості тощо. Юнацький вік характеризується більшою (порівняно з підлітковим) диференціацією емоційних реакцій і способів прояву емоційних станів, а також підвищенням рівня самоконтролю.

Як зазначають сучасні психологи і педагоги, особливу роль у процесі навчання іноземної мови учнів старшої школи відіграє *мотивація* [5, 11]. Учені розуміють її як систему чинників, які обумовлюють поведінку (цілі, інтереси, потреби, мотиви, наміри) учня, або як характеристики процесу, що підтримує поведінкову активність [7]. Кожен період у житті людини спричиняє зміни в її мотиваційній сфері. У процесі розвитку особистості відбувається певна трансформація мотивів. На основі одних мотивів формуються інші, виникають суперечності між різними мотивами, змінюється співвідношення домінуючих мотивів. Аналіз сучасних тенденцій визначення *цілей навчання іноземних мов* свідчить, що наразі не існує абсолютно єдиної точки зору на цю проблему. У своїй монографії «Засоби формування комунікативної компетентності у змісті шкільних підручників з іноземних мов» В. Г. Редько значно розширює мету навчання іноземних мов, ніж тільки забезпечення можливостей практичного володіння учнями іншомовним спілкуванням [10]. Автор, на основі спостережень за навчальним процесом та анкетуванням школярів (загалом опитано 1687 учнів), констатує, що не для всіх учнів комунікативна мотивація (уміння спілкуватись іноземною мовою) вважається єдиним стимулом в оволодінні предметом, хоч вона є домінуючою (майже 42%). Серед проблем респонденти називали: розширення сфери власної пізнавальної діяльності – 17%, задоволення інтересу до культури інших народів – 23%, отримання можливості, перебуваючи за кордоном, почуватися комфортно в оточенні інших – 12% тощо. На думку В. Г. Редька, спектр мотивів оволодіння іншомовним спілкуванням має тенденцію на розширення, що необхідно враховувати під час підготовки змісту підручника з іноземної мови. Сучасному старшокласнику властиві мотиви, пов'язані з його майбутнім, коли знання іноземних мов стають не просто перевагою, а *необхідністю*, інструментом успішного життя; він частіше і завзятіше аналізує свої потенційні можливості, враховує професійну необхідність, де все більше роботодавців

висувають як рядовим, так і керівним співробітникам *вимогу знати іноземну мову*. Із появою комп'ютерних технологій фізичні кордони перестають бути перешкодою на шляху до інших країн (наприклад, віртуальні тури, подорожі). За результатами анкетування, проведеного співробітниками лабораторії навчання іноземних мов Інституту педагогіки, 91,0% опитаних старшокласників мають вільний доступ до всесвітньої мережі Інтернет [10]. Це дає можливість учневі користуватися різноманітними джерелами інформації (пошукові системи, освітні сайти, енциклопедії тощо). У цьому аспекті іноземна має *певні переваги* над іншими предметами шкільного циклу, оскільки сучасна шкільна молодь нині не уявляє свого існування без електронної пошти, спілкування в соціальних мережах, а також активно планує в майбутньому здобути затребувану в суспільстві освіту й відповідну професію, що, в свою чергу, вимагає знання іноземної мови. Враховуючи викладене, у змісті сучасного підручника можливе використання посилань на загальнозживані веб-сайти, он-лайн ресурси, доцільним з'являється заохочення до використання комп'ютера не тільки на уроці, але й під час самостійної підготовки домашнього завдання, виконання проектів тощо.

Постійний розвиток суспільства в економічній, технологічній, громадській, освітній та інших сферах *пов'язаний із поступовою зміною менталітету, психології та інтересів особистості кожного громадянина і талановитої молоді зокрема*. Ми звернулися до вчителів іноземної мови з проханням *порівняти* психологічні особливості старшокласників (10-11 класи), з якими вони працюють зараз, і старшокласників, яких вони навчали 10 (і більше) років тому за такими критеріями: ставлення до навчання в школі, до іноземної мови та вчителя іноземної мови, рівень умотивованості учнів до навчання тощо (табл. 1). До анкетування залучили вчителів із Волинської, Кіровоградської, Полтавської, Київської, Вінницької, Одеської та Івано-Франківської областей. Традиційно

переважають жінки – 89,2%. Стаж роботи 10-15 років – 43,2%, 16-20 років – 29,7%, більше 21 року – 27,1%.

Таблиця 1

Анкета 1. «Відмінність старшокласників»

№ з/п	Критерії	Зміни на гірше	Часткові зміни на гірше	Без змін	Часткові зміни на краще	Зміни на краще
1.	Ставлення до навчання в школі					
2.	Ставлення до іноземної мови					
3.	Ставлення до вчителя іноземної мови					
4.	Рівень умотивованості учнів до навчання					
5.	Вимогливість учнів до організації і змісту процесу навчання іноземних мов					
6.	Якість запам'ятовування навчального матеріалу					
7.	Якість уваги на уроці іноземної мови					
8.	Активність на уроці					
9.	Ставлення до об'єктивності оцінювання					
10.	Самооцінка учня рівня власних навчальних досягнень					
11.	Прагнення практично використовувати набутий комунікативний іншомовний досвід					

12.	Готовність до самостійного вдосконалення набутого комунікативного іншомовного досвіду відповідно до власних потреб (намірів)					
13.	Ставлення до виконання домашнього завдання					
14.	Форми взаємодії вчителя і учнів на уроці					

За результатами моніторингу стає зрозумілим, що сучасні старшокласники відрізняються від своїх однолітків, які навчались 10 (і більше) років тому. З діаграми видно (рис. 1), що вчителі здебільшого виокремлюють *часткові зміни на краще* за всіма критеріями анкети (44,2%), чим стверджують, що значно поліпилася вимогливість учнів до організації і змісту процесу навчання іноземних мов, якість запам'ятовування навчального матеріалу, якість уваги на уроці іноземної мови, активність на уроці, ставлення до об'єктивності оцінювання, самооцінка учня з приводу рівня власних навчальних досягнень, прагнення практично використовувати набутий комунікативний іншомовний досвід, готовність до самостійного вдосконалення набутого комунікативного іншомовного досвіду відповідно до власних потреб (намірів), ставлення до виконання домашнього завдання, форми взаємодії вчителя і учнів на уроці тощо.

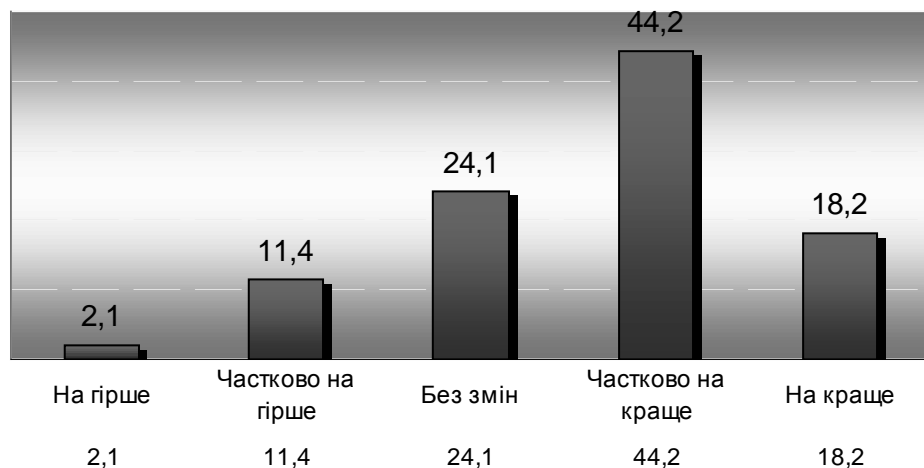

Рис. 1. Розподіл відповідей респондентів за запитання, яким є «старшокласник сучасності і старшокласник, який навчався 10 і більше років тому» (у%).

Опитано 49 учителів як традиційного, так і спеціалізованого та нового типів навчання (ліцей, гімназія, НВК тощо)

Як бачимо, 18,2% вчителів переконані, що відбулися кардинальні зміни *на краще* завдяки новітнім підходам у навчанні та поліпшенням матеріально-технічної бази шкіл. 24,1% вчителів переконані, що старшокласники залишилися з *тим самим* ставленням до навчання, вчителів, об'єктивності оцінювання, рівнем умотивованості тощо. Також частина респондентів (11,4%) упевнені, що відбулися *часткові зміни на гірше*. І 2,1% побачили *гірше* в навчанні сучасної молоді. Отже, ми можемо говорити про те, що сучасний старшокласник психологічно відрізняється від старшокласника минулого (90-ті роки ХХ століття – 10-ті роки ХХІ століття).

Відповідно до комунікативно-діяльнісного підходу на *уроках іноземної мови*, набуває актуальності поєднання індивідуальної, парної та групової форм роботи, де роль партнера, організатора, режисера або

сценариста слід *передавати* активнішим учням, який організує і буде стимулювати спільний пошук шляхів виконання навчального завдання. *Зміст підручника* варто формувати так, щоб кожен учень, виконуючи свою частину роботи, залишався активним учасником усього процесу. Інтерактивні педагогічні форми і методи включають спільну групову роботу, дебати, моделювання, рольові ігри, дискусії, індивідуальні й групові творчі роботи. Ці методи навчання не тільки підвищують інтерес учнів до предмета, але й забезпечують глибоке засвоєння змісту, вироблення навичок і відданість загальнолюдським цінностям. Доцільно зауважити, що окремим школярам властиве прагнення повернути до себе підвищену увагу оточуючих [11]. Саме тому під час навчання іноземних мов усіх учнів доцільно залучати до дискусії й заохочувати різноманітними методами. Це сприяє встановленню більш демократичної, творчої, емоційної ситуації в процесі навчання.

Висновки. Для старшокласників *малоефективними* виявляються методи і прийоми, які давали змогу досягти позитивних результатів у початковій та основній школі. Вони неохоче виконують завдання тренувального характеру з граматики, лексики чи фонетики [1]. Однак, з цікавістю ставляться до *творчого* вивчення іноземної мови, розв'язання *проблемних* завдань, використання різних нових інформаційних технологій навчання, що, безумовно, пов'язано з рівнем їхнього психологічного розвитку. А це означає, що під час конструювання змісту *підручника з іноземної мови* слід звернути увагу на забезпечення творчої пошукової діяльності юних талантів, використання вправ і завдань рефлексивного характеру: на порівняння, аналіз, узагальнення, систематизацію навчальної інформації, упровадження продуктивних форм навчальної діяльності для формування креативного мислення учнів. Підручник має частково спрямовувати вчителя іноземної мови на визначення технології навчання, що він планує застосовувати безпосередньо в процесі комунікативної діяльності.

Література

1. Бим, И. Л. Основные направления организации обучения иностранным языкам на старшей ступени полной средней школы [Текст] / И. Л. Бим // Иностранные языки в школе. – 2002. – № 5. – С. 7–11.
2. Божович, Л. И. Избранные психологические труды [Текст] / Л. И. Божович – М. : Просвещение, 1995. – 236 с.
3. Волков, Б. С. Психология юности и молодости: Учебник для вузов [Текст] / Б. С. Волков. – М. : Трикста, 2006. – 256 с.
4. Державний стандарт **базової і повної загальної середньої освіти** [Електронний ресурс] // Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392). – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF>.
5. Занюк, С. С. Психологія мотивації : навч. посіб. [Текст] / С. С. Занюк. – К. : Либідь, 2002. – 304 с.
6. Інструктивно-методичні рекомендації щодо вивчення у загальноосвітніх навчальних закладах предметів інваріантної складової навчального плану у 2012/2013 навчальному році [Електронний ресурс] // Лист Міністерства освіти і науки Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій від 01.06.12 № 1/9-426). – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/index.php/ua/diyalnist/osvita/doshkilna-ta-zagalna-serednya/zagalna-serednya-osvita/149-diyalnist/osvita/doshkilna-ta-zagalna-serednya/zagalna-serednya-osvita/6101>
7. Маркова, А. К. Книга для учителя [Текст] / А. К. Маркова, Т. А. Матис, А. Б. Орлов. – М. : Просвещение, 1990. – 192 с.
8. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів 10-11 класи. Іноземні мови. – К., 2010. – 111 с.
9. Психологічні науки : зб. наук. праць [Текст]. – К., 2005. – 200 с.
10. Редько, В. Г. Лінгводидактичні засади навчання іноземних мов учнів основної школи: результати наукового дослідження. [Текст] / В. Г.

Редько, Т. К. Полонська, Ю. І. Федусенко, Н. П. Басай // Іноземні мови. – 2011. – № 4. – С. 27–35.

11.Скрипченко, О. В. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. [Текст] / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – К. : Каравела, 2012. – 400 с.

UA У статті розглядаються психологічні особливості оволодіння іноземними мовами старшокласниками як одна з вимог конструювання змісту підручника з іноземної мови на сучасному етапі становлення освіти в Україні. Подано порівняння психологічно-фізіологічних особливостей і навчальних можливостей учнів старшої школи початку XXI століття з аналогічними даними кінця XX століття.

Ключові слова: психологічні особливості, старшокласник, підручник з іноземної мови, мотивація.

RU В статье рассматриваются психологические особенности изучения иностранных языков старшеклассниками как одно из требований конструирования содержания учебника по иностранному языку на современном этапе развития образования в Украине. Представлено сравнение психолого-физиологических особенностей и учебных возможностей учеников старшей школы начала XXI столетия с аналогичными данными конца XX столетия.

Ключевые слова: психологические особенности, старшеклассник, учебник по иностранному языку, мотивация.

EN The article theoretically describes psychological features of foreign languages learning of high school students as one of the requirements at school textbooks' constructing during the modern phase of Education development in Ukraine. Students' psychological features comparison of the beginning of XXI century and the end of XX century are presented in the article.

Key words: psychological features, high school student, foreign language course book, motivation.